

[ARTYKUŁ RECENZOWANY]

Obowiązki prawne organizacji pozarządowych w zakresie zapewniania dostępności osobom z niepełnosprawnościami

Legal duties of non-governmental organizations in relation to ensuring accessibility for persons with disabilities

DOI

10.26368/17332265-53-1-2021-3

ADA TYMIŃSKA

Uniwersytet Warszawski
ada.p.tyminska@gmail.com

WYDAWCY

Fundacja Akademia Organizacji Obywatelskich
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

SŁOWA KLUCZOWE

dostępność, osoby, z niepełnosprawnościami, obowiązki organizacji pozarządowych, ustawa o dostępności

KEYWORDS

accessibility, persons with disabilities, duties of non-governmental organizations, the Accessibility Act

ABSTRAKT

Artykuł koncentruje się na skutkach, z jakimi wiąże się wprowadzenie Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami dla podmiotów trzeciego sektora. W zależności od źródeł finansowania zostały one objęte mniejszym lub większym zakresem obowiązków. Przedmiotem rozważań jest opis warunków, od których zależy to, czy i w jakim stopniu organizacja pozarządowa będzie związana przepisami ustawy. Wypełnienie tych obowiązków może okazać się w praktyce niemożliwe, biorąc pod uwagę realia działania w trzecim sektorze - przede wszystkim finansowe. Refleksji poddano również to, jakie znaczenie dla usytuowania podmiotów trzeciego sektora na mapie instytucji publicznych ma objęcie ich takimi obowiązkami oraz zaliczenie niektórych z nich w poczet „podmiotów publicznych”.

ABSTRACT

The paper presents the consequences of the introduction of the Act on Ensuring Accessibility for Persons with Special Needs to the third sector entities. Depending on sources of financing, they have been subject to a more or less wide range of duties. The article describes conditions that determine if and to what degree a non-governmental organization will be bound by the provisions of the act. Given the realities of the operations in the third sector, especially financial ones, it may turn out that in practice those conditions cannot be met. The author has also reflected on the importance of subjecting the third sector organizations to these duties and considering some of them “public entities” for positioning such organizations on a map of public institutions.

W ciągu kilku ostatnich lat doszło do znacznych zmian w przepisach i politykach państwowych dotyczących praw osób z niepełnosprawnościami. Na poziomie deklaracyjnym przedstawiciele władzy wskazują obszar wyrównywania ich szans jako jeden ze swoich priorytetów. Choć postulaty różnych środowisk, między innymi w zakresie wsparcia finansowego, wydają się dalekie od realizacji (por. <https://www.rpo.gov.pl>), a nadal żywe pozostają obrazy z protestu rodziców osób z niepełnosprawnościami z 2018 roku (Kosiński 2018, s. 73-75), to trudno zaprzeczyć, że uchwalenie w 2019 roku

ustaw o dostępności cyfrowej oraz o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, a także wejście w życie programu rządowego Dostępność Plus (Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju 2018), zmieniły krajobraz prawny w dziedzinie równości szans.

Na arenie międzynarodowej rozwój praw osób z niepełnosprawnością pozostaje w synergii z rozwojem akademickiej dziedziny *disability studies*, wyznaczającej kierunki zmian, które w największym stopniu oddawałyby sprawczość samym zainteresowanym. Charakterystyczny dla studiów nad niepełnosprawnością paradygmat emancypacyjny (Zdrodowska 2016, s. 391-394) wynika z silnego - czy wręcz nierozrwalnego - związku między studiami nad niepełnosprawnością a samoorganizującymi się ruchami osób z niepełnosprawnością (Shakespeare 2018, s. 33-51). Podstawowa dla tego zagadnienia Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 roku czerpie z ówczesnych zdobyczy *disability studies*. Przede wszystkim przyjmuje ona społeczny model niepełnosprawności - w przeciwieństwie do dominującego w przeszłości modelu medycznego (Zdrodowska 2016, s. 385-391). Innymi słowy, zamiast postrzegać niepełnosprawność jako chorobę oraz odstępstwo od normy, które należy leczyć, Konwencja za punkt wyjścia obiera rozpoznanie, że „niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowych” (preambuła, pkt e). W związku z tym w centrum starań państw powinno znaleźć się likwidowanie tych barier oraz zapewnianie szeroko rozumianej dostępności (art. 9), co umożliwiłoby osobom z niepełnosprawnością pełny udział w życiu społecznym na zasadzie równości.

Polska ratyfikowała Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych w 2012 roku, ale na akty prawne, które implementowałyby jej zapisy dotyczące dostępności, przyszło czekać do 2019 roku, gdy uchwalono ustawy o dostępności oraz o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Wdrażanie tego rodzaju aktów prawnych do obowiązującego systemu jest o tyle istotne, że - odpowiednio zrealizowane - dyskursywnie wyprowadza osoby z niepełnosprawnością z roli ograniczonej do bycia biernymi odbiorcami świadczeń medycznych czy socjalnych (choć świadczenia te są niewątpliwie bardzo istotne). Schodząc do poziomu bardziej utylitarnych korzyści, warto podkreślić, że rolą ustawodawstwa dotyczącego dostępności jest tworzenie ram minimalnych standardów dla całego kraju, które oznaczałyby względną równość dla wszystkich osób z niepełnosprawnością oraz stanowiłyby narzędzie egzekwowania przez nie własnych praw. Brak standardów oznacza bowiem uzależnienie swobody uczestnictwa w życiu publicznym od przysłowiowej „łaski” konkretnych instytucji czy jednostek samorządów oraz od pozycji społecznej danej osoby i umiejętności wykorzystania przez nią tej pozycji (por. <https://magazynekontakt.pl>).

Nie jest jednak przedmiotem niniejszego tekstu ocena skuteczności ustawodawstwa - ta będzie możliwa najwcześniej w momencie, gdy wejdzie w życie całość przepisów. Chciałabym się raczej skupić na implikacjach ich wprowadzenia dla organizacji pozarządowych, które znalazły się w kręgu podmiotów mających określone obowiązki i zobligowanych do spełnienia - w różnym stopniu - minimalnych standardów dostępności.

Kiedy organizacja pozarządowa jest zobowiązana do zapewniania dostępności – warunki

Stanowiąca w tym wypadku *lex generalis* ustawa o zapewnianiu dostępności nie posługuje się określeniem „osób z niepełnosprawnością”, ale szerszym pojęciem „osób ze szczególnymi potrzebami”, oznaczającym „osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami” (art. 2 pkt 3). Przytoczona definicja czerpie ze wspomnianego już społecznego modelu niepełnosprawności czy - jak w tym wypadku - szczególnych potrzeb. Warto zauważyć, że w przeciwieństwie do niepełnosprawności, która ma, jak się wydaje, charakter trwały, szczególne potrzeby mogą mieć charakter tymczasowy (Spółdzielnia socjalna „FADO” 2019, s. 9).

Organizacje pozarządowe¹, niezależnie od swoich cech, są zobowiązane do „dążenia w prowadzonej działalności do zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami” (art. 5 ust. 1). Obowiązek ten możemy określić mianem *mainstreamingu* - to znaczy brania pod uwagę kwestii dostępu dla osób z niepełnosprawnością w każdym podejmowanym działaniu (por. na przykład <https://www.un.org>). W praktyce tego rodzaju sformułowanie ma charakter postulatu niewiążącego się ze spełnianiem ściśle określonych wymagań, które osoba ze szczególnymi potrzebami mogłaby proceduralnie wyegzekwować.

Szerszy zakres obowiązków przewidziany jest dla organizacji, które na podstawie umowy wykonują zadania finansowane ze środków publicznych. W takich sytuacjach organizacja „jest obowiązana do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zakresie określonym w tej umowie” (art. 5 ust. 2) - przy czym obowiązkiem podmiotu publicznego udzielającego finansowania jest uwzględnienie w treści umowy warunków służących zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 4 ust. 3).

¹ Ustawa wskazuje tutaj organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, które definiuje za: (Blicharz 2012, s. 44-63).

Na dzień pisania niniejszego artykułu oba wymienione przepisy nie weszły w życie², trudno więc ocenić, jak będą funkcjonowały w praktyce.

Organizacji pozarządowych może dotyczyć jednak również art. 3 pkt 3a, mówiący o tym, że zapewnianie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami jest obowiązkiem podmiotów finansowanych w ponad 50 procentach przez jednostki sektora finansów publicznych oraz inne państwowe jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, pojedynczo lub wspólnie, które zostały utworzone w szczególnym celu zaspokajania potrzeb o charakterze powszechnym. Jak się wydaje, część organizacji pozarządowych, zależnie od źródeł ich finansowania, należy do tej grupy - trwale lub przejściowo. Trudno jednak ocenić ich liczebność. Z badań prowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor wynika, że w 2017 roku z samorządowych źródeł finansowania korzystało 61 procent organizacji, a ze źródeł rządowych - 20 procent. Ponadto 6 procent organizacji deklarowało otrzymywanie dotacji z kilku ministerstw, a 23 procent - z kilku podmiotów samorządowych (Charycka, Gumkowska 2019, s. 40). Brak jest jednak informacji o wielkości dochodów z poszczególnych źródeł. Dodatkowo szacunki utrudnia „fluktuacyjny” charakter źródeł finansowania - organizacja, która w jednym roku była w przeszło 50 procentach finansowana przez podmioty publiczne, w kolejnym może mieć inną strukturę przychodów.

Mimo tych zastrzeżeń można założyć, że organizacje, które spełniają warunki z art. 3 pkt 3a przynajmniej w danym roku, istnieją, choćby te, które raport Stowarzyszenia Klon/Jawor określa mianem pozostających na „dziecie samorządowej” (Charycka, Gumkowska 2019, s. 41)³. Tego rodzaju organizacje zostają przez ustawodawcę zaliczone w poczet podmiotów publicznych, a zatem do grupy podmiotów, które są zobowiązane do zapewniania dostępności co najmniej w minimalnym standardzie przewidywanym przepisami art. 6 ustawy.

Ogólna charakterystyka zobowiązań wynikających z ustawy o zapewnianiu dostępności

W wypadku podmiotów publicznych obowiązek zapewnienia dostępności może być realizowany na kilka sposobów. Różnią się one stopniem realizacji postulatu równości, to znaczy tym, na ile dostęp jest różny/taki sam dla osób ze szczególnymi potrzebami i pozostałych. Są to:

² Moment wejścia w życie art. 4 ust. 3-4 oraz art. 5 ust. 2 nastąpi dwadzieścia cztery miesiące po ogłoszeniu ustawy, a zatem 19 lipca 2021 roku (art. 73).

³ Niejako na drugim biegunie w stosunku do zjawiska przebywania na „dziecie samorządowej” znajduje się zjawisko ekonomizacji działalności organizacji (por. Wygnański 2008).

- Uniwersalne projektowanie - rozwiązania, z których korzystać mogą wszyscy ludzie, bez względu na ewentualną niepełnosprawność, bez potrzeby wprowadzania adaptacji ani specjalistycznych zmian. Jest to idealny model zapewniania dostępu osobom ze szczególnymi potrzebami, nie zawsze jednak możliwy do realizacji (art. 2 Konwencji; art. 2 pkt 4 ustawy)⁴.
- Racjonalne usprawnienie - konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym wypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępności na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 Konwencji; art. 2 pkt 5 ustawy).
- Dostęp alternatywny - rozwiązanie w sytuacji, gdy uniwersalne projektowanie nie zostało zastosowane, a wprowadzenie racjonalnego usprawnienia jest niemożliwe. Polega na zapewnieniu dostępu osobie ze szczególnymi potrzebami, ale nie autonomicznie i na zasadzie równości z innymi osobami (art. 7 ustawy). Ważną cechą dostępu alternatywnego jest to, że ma on charakter subsydiarny oraz ograniczony czasowo, a więc można z niego korzystać tylko przy braku innego rozwiązania i tylko w ciągu pierwszych dwudziestu czterech miesięcy obowiązywania ustawy (czyli do 19 lipca 2021 roku).

Podział na trzy wyżej wymienione stopnie realizacji zasady równości dostępu dotyczy trzech rodzajów dostępności, których minimalne standardy określa art. 6 ustawy: architektonicznej, cyfrowej oraz komunikacyjno-informacyjnej.

Dostępność architektoniczna

Zagadnienie dostępności architektonicznej jest związane z warunkami przestrzennymi, w których podmiot prowadzi swoją działalność. W wypadku tego rodzaju dostępności w największym stopniu przejawia się przewaga projektowania uniwersalnego - przestrzeń bardziej dostępna dla osób z niepełnosprawnością to zarazem przestrzeń bardziej dostępna dla wszystkich. Obowiązki w zakresie dostępności architektonicznej, które przewiduje ustawa o zapewnianiu dostępności, obejmują:

- zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków - oznaczających możliwość poruszania się między piętrami i po piętrach,
- umożliwienie dotarcia do wszystkich pomieszczeń w danym budynku, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
- zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku co najmniej wizualnie i dotykowo lub głosowo,

⁴ Por. na przykład dokument Ministerstwa Ochrony Środowiska Norwegii *Uniwersalne projektowanie. Objaśnienie koncepcji* (wersja polska: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej).

- zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego,
- zapewnienie bezpiecznej ewakuacji z budynku, która byłaby dostępna dla osób z niepełnosprawnościami (art. 6 pkt 1 ustawy)⁵.

Dostępność cyfrowa

Dostępność cyfrowa dotyczy stron internetowych i aplikacji podmiotów. W tym zakresie ustawa o zapewnianiu dostępności odsyła do ustawy o dostępności cyfrowej, która, choć chronologicznie o kilka miesięcy wcześniejsza, stanowi do niej *lex specialis*. Jako taka, rozszerza zakres podmiotów publicznych, które są zobowiązane do spełniania minimalnego standardu dostępności, o określone w art. 2 pkt 5 organizacje pozarządowe prowadzące działalność w sferze ochrony i promocji zdrowia, działalność na rzecz osób z niepełnosprawnościami oraz działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym⁶. Przy czym mogą one być zwolnione z tych obowiązków, jeśli wiązałoby się to z poniesieniem nadmiernych kosztów (art. 8 ust. 1).

W ramach minimalnego standardu zobowiązana organizacja zapewnia dostępność cyfrową:

- strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej,
- danych teleadresowych podmiotu publicznego oraz linku do strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej,
- narzędzi służących do kontaktu z podmiotem publicznym,
- nawigacji,
- deklaracji dostępności strony internetowej lub aplikacji mobilnej podmiotu publicznego, zwanej dalej „deklaracją dostępności”,
- informacji dotyczących sytuacji kryzysowej oraz innych informacji związanych z bezpieczeństwem publicznym publikowanych przez podmiot publiczny,
- dokumentów urzędowych oraz wzorów umów lub wzorów innych dokumentów przeznaczonych do zaciągania zobowiązań cywilnoprawnych (art. 8 ust. 2).

Określając minimalne warunki dostępności dla wyżej wymienionych elementów, ustawa korzysta ze standardu Web Content Accessibility Guidelines - WCAG 2.1 (<https://www.w3.org/TR/WCAG21>; polskie tłumaczenie: <https://wcag21.lepszyweb.pl/>; por. także: Fundacja Widzialni 2020).

Dostępność komunikacyjno-informacyjna

Ostatnim wzmiankowanym przez ustawę rodzajem dostępności jest dostępność komunikacyjno-informacyjna. Jej minimalny standard dla podmiotów publicznych, określony w art. 6 ust. 3 ustawy, obejmuje:

⁵ Minimalne wymagania dotyczące dostępności architektonicznej przystępnie wyjaśnia poradnik przygotowany przez Spółdzielnię socjalną „FADO” (2019, s. 20-34).

⁶ Odesłanie do art. 4 ust. 1 pkt 6, 7, 10 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

- zapewnienie obsługi z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, takich jak: poczta elektroniczna, wiadomości tekstowe (SMS, MMS), komunikatory internetowe, faks czy formularz na stronie internetowej lub przez wykorzystanie usługi tłumaczenia na polski język migowy online przez strony internetowe i aplikacje,
- instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, szczególnie pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych na innych technologiach, których celem jest wspomaganie słyszenia,
- zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności w następujących formach:
 - elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo,
 - nagrania treści w polskim języku migowym,
 - informacji w tekście łatwym do czytania,
 - na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami - komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Obowiązki a rzeczywistość ekonomiczna organizacji społecznych

Jak widać z powyższego opisu, ustawa o zapewnianiu dostępności wiąże ze statusem podmiotu publicznego bardzo szeroki zakres obowiązków, z których wiele związanych jest z ponoszeniem dużych nakładów finansowych. Najbardziej problematyczne z tego punktu widzenia wydają się wytyczne dotyczące dostępności architektonicznej, które z jednej strony mogą wykraczać poza możliwości finansowe wielu organizacji pozarządowych (Charycka, Gumkowska 2019, s. 38-43). Z drugiej strony - organizacje, w przeciwieństwie do instytucji, nie użytkują zwykle całych budynków, ale wyłącznie lokale, a inwestycje takie jak choćby instalacja windy pozostają poza ich polem decyzyjności, odkładając na dalszy plan czynniki finansowe.

Już na tym etapie można przypuszczać, że dla różnych typów organizacji społecznych wypełnienie obowiązków związanych z dostępnością może okazać się w różnym stopniu trudne. W stosunkowo lepszej sytuacji, pomijawszy oczywiście nieprzewidywalny czynnik finansowy, mogą być organizacje skupiające się na działaniach na rzecz osób z niepełnosprawnościami, dla których zapewnianie dostępności jest jednym z priorytetów. Często trzon ich zespołu stanowią osoby z niepełnosprawnościami (Masłyk 2020, s. 94-95) o większej wrażliwości i znajomości problemu, posiadające także odpowiednie kompetencje komunikacyjne.

W trudniejszej sytuacji mogą znaleźć się organizacje, na przykład zajmujące się poradnictwem, których działalność nie jest skupiona konkretnie na problemach osób z niepełnosprawnościami, ale do których osoby takie mogą się zwracać z najróżniejszymi sprawami. W ich wypadku dotkliwą

przeszkodą w zapewnianiu dostępności może okazać się nie tylko bariera finansowa, lecz również braki wiedzy - ich pole ekspertyzy dotyczy bowiem innych problemów (Murawska 2019, s. 48-50). W tym wypadku kluczowa może się okazać współpraca wewnętrzna w ramach trzeciego sektora. Warto, żeby powstały sieci współpracy między organizacjami wyspecjalizowanymi w problemach osób z niepełnosprawnościami a pozostałymi podmiotami (por. Bogacz-Wojtanowska 2013, s. 74-81, 280-290). Tego rodzaju postulat należy kierować również do twórców prawa oraz polityk publicznych - kluczem wydaje się stworzenie optymalnych warunków implementacji wprowadzanego prawa.

Odchodząc już jednak od obowiązków ustawowych, sam akt włączenia - nie *expressis verbis*, ale za pośrednictwem kryterium źródła finansowania - organizacji społecznych do grona „podmiotów publicznych” jest ważny dla szkicowania relacji między sektorem publicznym a trzecim sektorem. W ten sposób, przynajmniej w zakresie dostępności, organizacje społeczne, które decydują się polegać na finansowaniu ze środków publicznych, stają się quasi-instytucjami państwowymi, częścią szeroko rozumianego aparatu państwa - a więc ich usługi mają odpowiadać jakością swojej dostępności usługom instytucji państwowych (Seiler, Stankiewicz 2013).

Poza ramy tematyczne niniejszego tekstu wykracza analiza transformacji, do której dochodzi w prawnej definicji podmiotów trzeciego sektora (por. Blicharz 2012, s. 44-63; Fleszer 2018, s. 46-67). Można jednak zaryzykować hipotezę o rosnącej tendencji do centralizacji organizacji pozarządowych, które swoją działalność opierają w większości na finansowaniu państwowym czy samorządowym - ciekawym zagadnieniem badawczym do pogłębienia byłaby analiza tego, czy w takich sytuacjach można mówić o współpracy między sektorem publicznym a pozarządowym, czy raczej o dążeniu do funkcjonalnego rozrostu aparatu państwa (por. Opiola 2017). Jednocześnie wewnętrzna perspektywa organizacji pozarządowych świadczy o hipotetycznej rosnącej tendencji do deinstytucjonalizacji (Lewenstein, Zielińska 2019, s. 175-177). Można się więc spodziewać, że w najbliższych latach aktualnym tematem stanie się rosnąca dywersyfikacja organizacji, które będą przekształcać się w quasi-instytucje aparatu państwowego, a tymi, które w większym stopniu eksperymentować będą z odinstytucjonalizowanymi formami działania.

Temat dostępności ujawnia istniejące napięcie między tendencją do standaryzacji a realiami funkcjonowania organizacji społecznych, w szczególności dotyczącymi ciągle zmagania się z tymczasowością źródeł finansowania. Instytucje państwowe bowiem mogą liczyć na stosunkowo przewidywalny

wymiar dofinansowania, pochodzący z jednego, publicznego źródła. Tego samego twierdzenia nie sposób utrzymać, pisząc o organizacjach pozarządowych, w wypadku których wymiar zadań publicznych, które wykonują, ulega rokrocznie zmianom, a jedną z ich większych „bolączek” jest niestabilność źródeł finansowania (Charycka, Gumkowska 2019, s. 39). Ta dość oczywista dla praktyków i praktyczek działalności pozarządowej obserwacja ujawnia problematyczność stosowania do organizacji społecznych przepisów dotyczących wymogów w zakresie dostępności. Minimalne standardy dostępności, wymagające dużych inwestycji, nie przystają do realiów, w których źródła i wymiar dofinansowań rokrocznie fluktuują, a coraz trudniejsze okazuje się ich przewidywanie. Bardziej realistycznym i elastycznym sposobem zapewniania dostępności wydaje się dla trzeciego sektora inne rozwiązanie - zakładające uwzględnianie przepisów dotyczących dostępności w umowach o wykonywanie zadań finansowanych ze środków publicznych. Ten sposób pozwala bowiem na dopasowanie wymagań do możliwości danej organizacji oraz postawienie jej realistycznych, z punktu widzenia nakładów finansowych oraz ograniczeń czasowych, celów - co nie wyklucza tego, żeby były to cele ambitne.

BIBLIOGRAFIA

- Blicharz, Jolanta. 2012. *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Bogacz-Wojtanowska, Ewa. 2013. *Zdolności organizacyjne a współdziałanie organizacji pozarządowych*. Kraków: Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2019. *Kondycja organizacji pozarządowych 2018*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Fleszer, Dorota. 2018. *Realizacja zadań publicznych przez organizacje pozarządowe. Studium administracyjnoprawne*. Sosnowiec: Wyższa Szkoła Humanitas.
- Fundacja Widzialni. 2020. *Metoda oceny dostępności cyfrowej strony internetowej zgodnie z zasadami WCAG 2.1*. Częstochowa: Fundacja Widzialni.
- Kosiński, Dariusz. 2018. *Odzyskiwanie obecności*, [w:] Ewelina Godlewska-Byliniak, Justyna Lipko-Konieczna (red.), *Niepełnosprawność i społeczeństwo. Performatywna siła protestu*. Warszawa: Fundacja Teatr 21, Biennale Warszawa.
- Lewenstein, Barbara, Zielińska, Ewa. 2019. *Poszerzanie granic sektora pozarządowego. W stronę patainstytucji, działań hybrydowych i sieci społecznych*, [w:] Artur Kościański, Wojciech Misztal. *Falująca obywatelskość. Stare wzory, nowe tendencje*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Masłyk, Tomasz. 2020. Bariery i korzyści: osoby z niepełnosprawnością w organizacjach trzeciego sektora. Jakościowa analiza empiryczna. *Kwartalnik Trzeci Trzeci Sektor*, 50(2): 82-96.
- Murawska, Daria. 2019. Rywalizacja w polu organizacji pozarządowych z perspektywy koncepcji kapitałów Pierre'a Bourdieu. *Trzeci Sektor*, 45(1): 40-52.
- Opiola, Wojciech. 2017. *Współpraca między I i III sektorem: funkcjonalny rozrost państwa?*, [w:] Paweł Antkowiak, Robert Kmiecik (red.), *Wielowymiarowość polityki publicznych - między centralizmem a lokalizmem*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Seiler, Bartosz, Stankiewicz, Janina. 2013. Profesjonalizacja, jako czynnik sukcesu polskich organizacji pozarządowych, *Zarządzanie i Finanse*, 4(2): 341-353.

- Shakespeare, Tom. 2018. *Samoorganizacja osób niepełnosprawnych: nowy ruch społeczny?*, [w:] Ewelina Godlewska-Byliniak, Justyna Lipko-Konieczna (red.), *Niepełnosprawność i społeczeństwo. Performatywna siła protestu*. Warszawa: Fundacja Teatr 21, Biennale Warszawa.
- Spółdzielnia socjalna „FADO”. 2019. *Jak wdrażać ustawę o zapewnianiu dostępności?* Łódź: Spółdzielnia socjalna „FADO”.
- Wygnański, Jan Jakub. 2008. Ekonomizacja organizacji pozarządowych. *Zarządzanie Publiczne*, 1(3): 23-67.
- Zdrodowska, Magdalena. 2016. Między aktywizmem a akademią. *Studia nad niepełnosprawnością. Teksty Drugie*, 5: 384-403.

AKTY PRAWNE I DOKUMENTY

- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 roku (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169).
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej (Dz.U. z 2019 r. poz. 84, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96, poz. 873, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696, z późn. zm.).
- Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, *Program rządowy Dostępność Plus. 2018-2025*, https://archiwum.ncbr.gov.pl/fileadmin/POIR/3_1_1_1_2019/Dok_dodatkowe/16_Program_Dostepnosc_Plus.pdf [dostęp: 30 stycznia 2021 roku].

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/21-postulatow-Ozn-rok-po> [dostęp: 30 stycznia 2021 roku].
- <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/mainstreaming-disability-in-the-development-agenda-2.html> [dostęp: 30 stycznia 2021 roku].
- <https://magazynkontakt.pl/standardy-nie-wspolczucie/> [dostęp: 30 stycznia 2021 roku].
- <https://www.w3.org/TR/WCAG21> (polskie tłumaczenie: <https://wcag21.lepszyweb.pl>) [dostęp: 31 stycznia 2021 roku].

Niniejszy tekst jest dostępny na licencji Creative Commons - Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowa. Pełna treść licencji jest dostępna na stronie internetowej: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.pl>.